

ШЫБН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 130 (17459)

2007 чылдың
ОКТАБЬРЬ 23,
вторник

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 17.00.
Садар өртээ 4 рубль.

Чоннун үнү, бодалдары

РОССИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ-БИЛЕ «ДОРТ ЭФИР» СООНДА

Россияның Президентизи Владимир Путин октябрь 18-те Россияның хамаатылары-биле «дорт эфирни» информацияның массалыг чепсектерин дамчыштыр эрттирген. Ол ажык чугаага хамаарыштыр чон бодунун бодалдарын илередип турарлар.

Раиса ХАЙМАНОВА, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужу-дугла палатазының Национал төлевилелдер боттандыраар талазы-биле комитеттин даргазы:

— Бистиң чурттуң дыка хөй хамаатылары 2008 чылдың мартта Президент соңгулдаларының соонда чүү болурун эки билип шыда-вайн турар. Президент Владимир Путин чурттуң салгал дамчаан хөгжүлдениң кол угланышкыны хевээр артар деп, аңаа тодаргай болгаш билдингир харыыны берген. Ооң иштинде багай эвес түн-нелдерлиг болуп турар дөрт национал төлевилелди амыдыралга боттандыраар уламчылаар.

Владимир Владимирович кандыг-даа айтырыгны салырга, аңаа билдингир харыыны, тодаргай саннарны, факт-барымдааларны

чугаалап бээр, чурттуң чонунун амыдыралын, чуртталгазын экижидер дээш сагыш-сеткили аарып чоруур удуртукчу деп чүве оон илереп турар. Ынчангаш чурттуң Президентизинден хамаатылар оларны дүвүредип чоруур айтырыгларына чогуур харыыларны алган. Оларны амыдыралда боттандырып эгелей берген.

Кан-оол ДАВАА, ТР-ниң куш-ажыл болгаш социал политика сайды:

— Президентиге айтырыг салыры дээрге, эрге-чагырганы чонче чоокшуладырының аргазы деп бодаар мен. Ажык чугаа үезинде чурттуң бирги удуртукчузунга салган айтырыгларның колдунда кези социал адырга хамааржыр болган. Олар Тывага база улуг уjur-дузалыг болуп турар.

Бистиң республикада чиигел-делиг чурттаар оран-сава алырларны хандыраары чидиг айтырыг болуп турар. Ээлчегде 528 кижжи бар. 2010 чылга чедир оларны социал чурттаар оран-сава-биле хандыраарын планнаан бис. Чыл бүрүде 10-11 өг-бүлө чурттаар бажыны алып. Бажынар тударын дүргедедир дээрге акша-көпөөк чедишпейн турар.

Амыдыралы чединмес чорукту ажып эртер талазы-биле тускай сорулгалыг программаны ажылдап кылырын өскерттирин бодап турар бис. Республикада 87 муң өг-бүлө чурттап турар, оларнын дөрттүн бир кези чединмес амыдыралдыгларга хамааржыр. Тускай сорулгалыг программаның сорулгазы болза, акшаны үлөп бээр эвес, кижилерни ажылга тургузар айтырыгны шийтирилээр, биче бүдүрүлгелерни организастаарына дузалажыры болур. Мону чогуумчалыг шийтирилээр хемчеглерни алыры Чазактын быжыг туружу болуп турар.

Чогаалчы болгаш үе

зуп, өг-бүлө болганының дугайында солун сактыышкыны уругларга чугаалап берген.

Чогаалчының чаңгыс чер-чуртуу, сураглыг композитору С.И. Бадыраа уругларга Ю.Ш. Кюнзегештин сөстөрүн бижээн ырларны бараалгатпышаан, солун

ТР-ниң Одаар чүүл, энергетика яамызының
удуртукчуларының кичээнгейинге

УЙГУЗУНДАН ОТПУР БОЛЗА...

(Чадаана шахтазының чаржынчыын көрдүм)

Барыын талакы кожууннарны барык-ла чылдың дөрт эргилдезинде амыдыралдың база бир чугула хевиринге хереглеттинип турар одаар чүүл болур хөмүр-даш-биле хандырып турар Чадаананың хөмүр-даш уургайына 2007 чылдың октябрь 12-ниң хүнүнде чеде бергеш чырык өртемчейге чурттап келген назынымда таваржып, көрүп көрбээним «аар дөңгүнү» мойнумга кеттим.

Мээң кол сорулгам — кыш дургузунда бодумга оттулар эки шынарлыг хөмүр-даш сөөртүп алыры база ук хөмүр-даш уургайындан кандыг-бир медээни бижири турган. Шахтага чеде бергеш, ында диспетчерден уургайның удуртукчуларын айтыраарымга, амында кым-даа чогуң, бир дугаар хүнде келирин дыңнатты. Ам канчаар, «чүс катап дыңнаарының орунуга, чаңгыс катап көргени дээр» деп чоннун угаадыгы үлөгер чугаазын үндезин болдурга, кады чорааным эштерим-биле ыңайлап, ханылап киргештин, хөмүр-даш узуп, чүдүрүп турар черге чеде бердвис. Экскаватор башкарыкчызы-биле 3-4 хире кижжи база бир самосвал автомашина тур. Дөртөн хар иштинде-ле хире анык эр тракторун чушкаан, ол-бо үттерин бакылаан падын-парап-ла тур.

— Тракторун үрде үрели берди бе? — деп, оон айтырдым.

— Дем чаа-ла хөмүрнү чүдүрүп турдум. Ам чаа «чөдүр» берди — деп, хөөн чок үн-биле харыылады.

— Тракторун үр болгаш ажылдаар бе? — деп база дагын айтырдым.

— Харын, ам ажылдааш, орта хөдөлбес, хөлчөк дагжаар-дыр, кулак дажын чара шаап каар дег.

— Мону солуптар өске техника азы инженер-техниктиг ажылдакчылар мында чок бе? — деп, улам сиңиктим.

— Артык техника-даа чок. Механик Алдын-оол Ондарже долгаарымга, хөдөлдирип алгаш оожум үнүп кел. Эртен кылыр ыйнаан дээр кижжи-дир. Ам хөмүр чүдүртүмбес болганы ол ыйнаан — дээш, экскаваторун хөдөлдирип алгаш, карак ажит чорупту. Чанымга турган хөмүр-даш чүдүрүп алып дээш келген К.Д. Ондар-биле чугаалажы бээримге: «Дем шагда-ла келген улус бис, Чадаана хоорайда чурттап турар кижжи мен. Алыс бодумнуң кадыым багай, ийги бөлүктүн инвалиди мен. Чиигелделиг хөмүр-даштын сөөртүп алып дээштин мынчаар хилинчектенип турарым бо-дур ийин. Ам канчаар боор, дедир куруг чанар эвес, «чыда өлүр чылан эвес» хол-биле чүдүрер болган-дыр» дээш, кады келгени чолаачы оол-биле ажылдап кириптилер. Олар арга-чадарда 4 тонна хире хөмүрнү чүдүрүп алгаш, хомудаан сеткилдиг чоруптулар. Бис аңаа турувуста Мөңгүн-Тайгаже хөмүр-даш сөөртүр дээр КамАЗ автомашина база-ла куруг, чүк чок дедир чорупту. Бо безин ажылга кайы хире мөөң каража болурул? Барып-

барып кадыр-каскак оруктарлыг, ырак-узак кожуунче хөмүр сөөртүлгези ынчалдыр саадап турар-дыр.

Бистер база-ла «чудуруувусту чудук алдынче суккан эвес» дээш, хол-биле чүдүрүп кириптивис. Кады чорааным дузааргак биче сеткилдиг шалыпкын анык оолдар Василий Сарыглар болгаш Кодуру-оол Ондарның ачызында мүн-не машинавысты долдур хөмүр-дашты чүдүрүп алдывыс. Назы-хар улгаткан, адак-бышкаам аартаан, алыс кадыым кошкак ашак бодум ынчалдыр кара хилинчекке таварыштым. Херек кырында хөмүр-дашты бонга, хереклекчилерге чүдүрүп бергени дээштин хөй орулганы хөмүр-даш уургайы ап турар болгай.

Идик-хеп хамаанчок, ал-боттарывыстың арын-баштарывыс кижжи таныыр аргажок — езулуг-ла «кара клоуннар» болдувус. Хөмүр-даш узар таптыг чепсек-херекселдер бар эвес, чүү дээр боор, чүгле кызыл холдар-биле чүдүрер берге херек болду. Мында элдептиг, чигзинчиг, пат кайгамчыктыг чүве — ажыл хүнүнде, ажыл шагында уургайның удуртулгазының инженер-техниктиг ажылдакчыларының уургайда чогу. Олар аңаа доктаамал турар уjurлуг эвес чүве бе!?

Алды тонна хөмүрнү техника чокта чүдүрери амыр эвезин үстүнде бижидим. Хүн даглар баштарында ажа бергенде, 7 шак ажып, караңгылай бергенде, уургайның эрттирилге өртээлинге келиривиске, хөмүр-даш чүдүрер дээр 6-7 КамАЗ автомашиналар турар болдулар. Экскаваторнун ажылдай бээрин манап, чолаачылар, хереклекчилер хондур-дүндүр эрээ-хилинчек көргөннери чугаажок.

Барып-барып хүн бүрүде оттулар чүүл хөмүр-даш хереклекчилериниң саны көвүдөп турар доңкыш уткуштур хөмүр-даш уургайының чамдык техникалары орта ажылдавайн, хереклекчилерге эрээ-хилинчек көргүзүп турарга, окта амыдыралга таарышпас. Моңмурунда-даа чылдарда Чадаананың хөмүр-даш уургайының кошкак ажылын чон чугаалажып турган болгай. Чок болза, техниказы орта ажылдавас, чок болза, чырыы чок азы хөмүрнүң шынары багай болур — чылдагааннар-ла хөй. Эрткен чылын кожуун төвү Суг-Аксы суурда аппарып төп каан хөмүр-дашты одаарга отчувас, кыппас 150 ажык тонна хөмүр-даш ам-даа барааны чаагай «кара тей» апарган чыдар. Ону мынчага дээр безин үндүр актылаваан. Хереклекчилерге ыңдыг «кара довуракты» сыгаан ажыы бар бе? Хөмүр-даш өртээ аартап турар бо үеде чонга, чаңгыс борбак-даа болза, эки шынарлыг хөмүр-даш херек!

Чадаананың шахтазы
Чаржынчыг-дыр, чөгенчиг-дир!
Удуртукчу даргалары
«Уйгузундан» оттур болза!
Бораш ОНДАР.
Сүт-Хөл кожуун.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮНДЕ

Бо хүннерде найысылал Кызылдың школа, библиотекаларында Тываның Чогаалчылар эвилелинің 65 чыл оюнга тураскааткан солун хемчеглер удаа-дараа эртип турар. «Төгерик столдар», конференциялар болгаш солун ужуражылгаларга, уран номчулгаларга чон улуг сонургал-биле барып турар.

Үстүнде чугаалааным байыр-лал-биле чергелештир Тываның Улустун чогаалчызы, С.Сарыг-оол аттыг күрүнениң литература шанналының эдилекчизи Юрий Кюнзегештин 80 харлаанынга тураскааткан хемчеглер эртип турар. Октябрь 17-де, чогаалчының төрүттүнген хүнүнде (документ езугаар ноябрь 17-де апарган) оон өөнүн ишти Дырбак Халбыновна Күнзегеш ажы-төлү, кенээттери, күдээзи, уйнуктары-биле кады Юрий Шойдаковичиниң төрөлдөргүл чонун, кады ажылдап чораан эш-өөрүн, чогаалчы колле-

галарын чыып, аяк шайже чалаан. «Огонек» кафезинге ол солун кежээни А.С.Серен башкарыкчылап эрттирген. Тываның сураглыг кижилери Ч.Ч. Куулар, Е.Т. Танова, М.А. Хадаханэ, А.А. Даржай, Р.Р. Бегзи, С.М. Кудажы олар Юрий Шойдакович дугайында чылыг сактыышкыны кылып чугаалашкан.

Чыылган аалчыларга ат-сураглыг артистер С.Ирил, К.Демироол, С.Сокольников, М.Шойдан олар Ю.Ш. Кюнзегештин сөзүңге аңгы-аңгы композиторларның бижээн чараш ырлары-биле аян туткан.

УРАН НОМЧУЛГА МӨӨРЕЙИ

К.Чуковский аттыг уруглар библиотеказынга октябрь 18-те Ю.Ш.Кюнзегештин 80 харлаанынга тураскааткан поэзия кежээзин эрттирген.

Аңаа ТГШИ-ниң чогаал секторунун ажылдакчызы Л.С.Мижит уругларны Юрий Шойдаковичиниң допчу намдары-биле таныштырып-шаан, оон шүлүктөрүн сайгарылгазын кылган. Оон соонда чогаал-

чының өөнүн ишти Д.Х.Күнзегеш чүгле адын таныыр, шүлүктөрүн магадап, шээжилеп чорааны чогаалчы-биле Кызылдың 2 дугаар школазынга канчаар таныжып алганын, оон соонда институт доо-

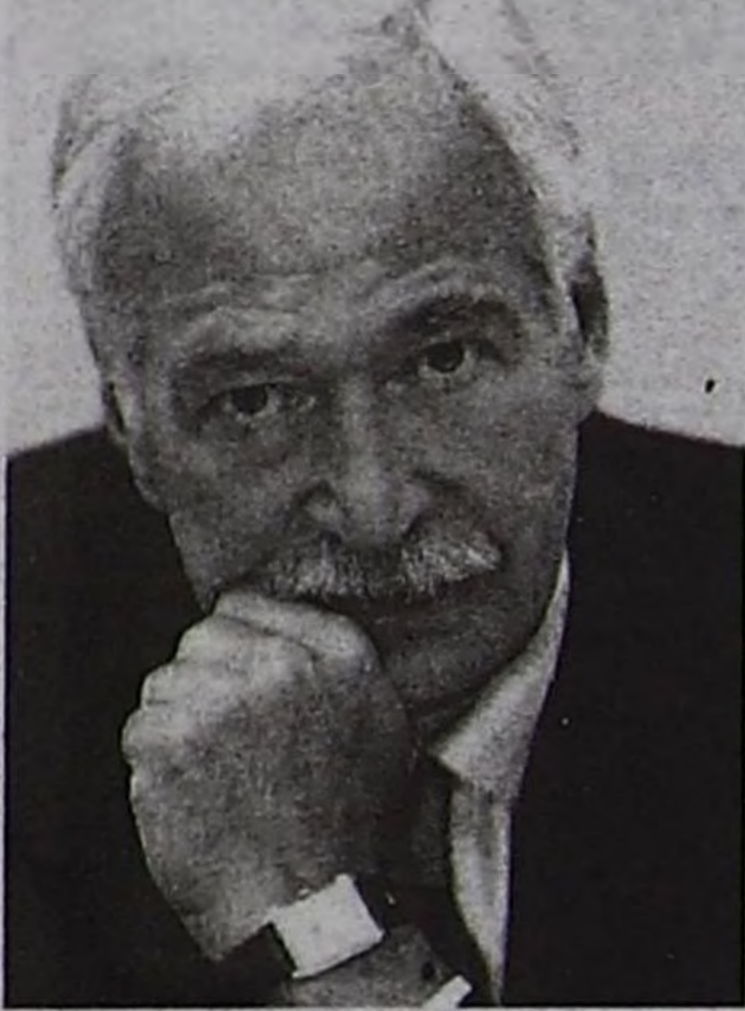
тайылбырны кылган.

Поэзия кежээзин 80 харлаан чогаалчының шүлүктөрүнге уран номчулга мөөрейи уламчылаан. Кызылдың аңгы-аңгы школаларының өөреникчилери аңаа идепкейлиг киришкен. Чогаалчылар Ш.Суван, А.Шоюн удурткан жюринин үнелээни-биле Аяна Хомушку (школа № 9), Омак Монгуш (№ 2), Сесена Саая (школа № 3) олар тиилекчи болган. А.Ю.Ш. Кюнзегештин чогаалдарына хамаарышкан викторинага Долаана Санчат-оол (школа № 1), Чимис Оюн (№ 2) эң хөй айтырыгларга харыылаан. Тиилекчилерге хүндүлүг бижиктерни болгаш белектерни библиотеканың эргелекчизи С.О.Салчак тывыскан.

А октябрь 19-та республиканың А.С.Пушкин аттыг национал библиотеказынга чогаалчылар-биле «Салым-чаяаныглар галереясы» деп ужуражылга кежээзи болган.

Бистиң көрр.
Василий БАЛЧЫЙ-ООЛДУҢ
тырттырган чуруктары.

«ПУТИН РОССИЯНЫҢ БАШТЫҢЧЫЗЫ БОЛУП АРТЫШ КААР»

Борис Грызлов
Курдума даргазы,
«Чаңгыс демниг Россияның» даргазы

Бистиң чуртувус Күрүне Думазының сонгулдаларына белеткенип турар. Ооң түннелдери Россияга кандыг болурун бистиң киж бурзуу хандыр медереп билгени эки.

Чугаа болза, чүгле политиктиг күштерниң деңизгүүрүнүң дугайында болбайн турар. Чугаа — Россиянык келир үезиниң дугайында болуп турар. Күрүнени камгалап артырып шыдаан, ооң сайзыралын хандырган, бистиң чуртувуска кижилерниң бүзүрелин эгиткен политиктиг угланышкыны уламчылаарының дугайында чугаа болуп турар. Кажан Президент «Чаңгыс демниг Россия» партиязының даңзызын баштай бергенде, декабрь сонгулдаларының ужурудузасы улам улгаткан.

Думага болур бо сонгулдалар 2003 чылдың сонгулдаларында ылгалдыг дээрзин партия кежигүнү киж ханы медереп билген турар ужурулуг, маңаа бодунуң пиарын кылыр чер чок.

Бо дээрге, округтарга тиелелге чедип алыр дээш партиялар аразында эрткен сонгулдаларда болуп турган демисел эвестир. Бо дээрге, Владимир Путинни деткир талазы-биле ниити-национал референдумдур. Бистиң кол кандидадывыстың программасын ниитилелге чедирер дээш «Чаңгыс демниг Россия» күжүн мөөнээр ужурулуг.

Ынчангаш 2007 чылдың декабрь 2-де чурттуң баштыңчызының дугайында айтырыг шийтпирлеттинер. Владимир Путин ындыг баштыңчы бооп турар болгаш болурдаа ужурулуг.

Россиянык хамаатылары амгы Президентизинге бүзүрп турар. Ооң ажылының түннелдерин көргөн болгаш аңаа бүзүрп турарлар.

Конституцияга өскерилгелер кирип, Президент чүгле ийи хуусаада сонгулдар дээр кызыгаарлаашкыны ап каар дугайында саналдар шагда-ла үнүп турган. Ындыг кижилерниң хөй кезин кризисте болдурбаан, Россияга чедишкенин хандырган баштыңчы күрүнениң удуртукчузу бооп артсын деп шын сеткили-биле күзөөнер. Ол чүткүлдү билеп болбайн канчаар.

Владимир Путинниң баштыңчы болур ролунга бистиң «Чаңгыс демниг Россия» партиязы идегелдиг магадылалды берип турар. Партияның парламентте-даа, регионнарда-даа ажылы бистиң национал баштыңчывыстың угланышкынын деткиринче угланыр.

«Чаңгыс демниг Россия» дээрге хөй партияларның санында кирип, ат азынган партия эвестир. Ол чуртка быжыг чорукту тургузар дээш тургустунган. Ол сорулгазын партия күүседип турар. Президентиниң бистиң даңзывысты баштаар дээр шийтпир, мурунда-ла билдингир турган «Чаңгыс демниг Россия» Путинниң партиязы деп чүвени база катап бадыткап көргүскен.

2008 чылда болур Президент сонгулдаларына Владимир Путин киришпес. Декабрь сонгулдаларының соонда, эрге-чагырга чаартынганда, бистиң партиявыс ооң салган сорулгаларын күүседирин хандырап чепсек апаар.

Партияда, хамыктың мурунда Федералдыг Хуралда, ол бүгүнү боттандыраарының бүрүн эргелери четчир. Оларның аразында бюджет болгаш өске-даа хоойлулар

хүлээп алыры, казак даргазының, Төп банк даргазының, Чингине прокурорнуң, өске-даа албан-дужаалдыг кижилерниң кандидатураларын бадылаары, Конституция судунун, Дээди судтун, Арбитраж судунун, Саналга палатазының составын тодарадыры, парламент истелгезин кирибишаан өске-даа хыналдалар кылыры, казакка бүзүрп дугайында айтырыгы тургузары, Федерацияның субъектилериниң удуртукчуларының кандидатураларын депшидери болгаш бадылаары дээр ышкаш айтырыглар кирип турар. Владимир Путин чуртту удуртурун уламчылазын дээш бүгү аргаларны ажыглаар.

«Чаңгыс демниг Россияның» конститушчу хөй кезин эрткен чылдарда Президентиниң политиказының идегелдиг чөлөнгижи апарган. Мурунады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраарын эгелеп шыдаан бис, ону Президент «Ол дээрге хамыктың мурунда «Чаңгыс демниг Россияның» төлөвилелдери-дир» деп үнөлзөн. Улуг-улуг национал төлөвилелдерниң боттаныышкыны кажан-бир болдунар ужурулуг чүүл болбайн, харын-даа эгелей берген. Күрүнениң дагынып алганы чүүл бүрүзүңге акшаландырышкыны көрүп каан. Ат-сурагылгы партия дээрге ат-алдар сүргөн партия эвест деп чүвени амгы Россиянык төөгүзүңге бир дугаарында бадыткап көргүстүвүс.

«Чаңгыс демниг Россияның» парламентиге хөй сан алырының мурунда бодунуң үндүргөн эгелээшкенин кайы хире удурланыышкыны таваржып турганын Президент ховар чугаалаар турган. 2003 чылда Федералдыг Хуралга кылган Айыткалындан одуругларны силерге сагындырып көрей. «Либерал азы депшилгелиг экономиктиг теориялар дээш туржуп турар бис джир чамдык депутаттар херек кырында күрүне бюджетинге когарал чедирер хоойлулар төлөвилелдери дээш бадылап турарлар. Сайгарлыкчыларны «үптөкчилер», «хан сорукчулары» деп ыят чогу-биле ыптыкыруурудадып турганнар улуг-улуг компанияларны эрге-ажыктарын идип турарлар». «Чаңгыс демниг Россия» сонгукчулар мегелээр бо чорукту соксаткан, Президентиниң угланыышкынын боттандыраарына боттуп чөлөнгиш апарган.

Парламентиге хөй сан алган соонда, нефть өртзөн өстүргенинден немей кирген орулганы бюджетче шилчидер арга чүгле ынчан тургустунган. Ол чокта артык орулгаларга үндүрүп онаар дугайында хоойлуну хүлээп алыры болдунмас турган. Ол үеде «хамаарылга чок» депутаттарның үннерин олигарх джир кижилер чинги-биле садып алганнар. Нефть өртзөн өстүргенинден кирген орулгалар даштыкыже үнүп, хуу улустун карманынче кире бээр часкан. Ол акша-биле амгы ышкаш, социал болгаш инвестиция сорулгаларын эвес, компания ээлериниң хуу негелделерин акшаландырап турган ийик.

Россияда болган өскерилгелерниң эң кол бадыткалы күрүнениң орулгалары болгаш чарыгдалдары эвес, өске сан-түннөр бооп турар. Ол дээрге өзүп төрүүр чоруктуң көвүдөп турары. Ол чоруктуң 90 чылдарның эгезинде көскүзү-биле эвээлей бергенин барымдаалаар болза, төлөптг чурттап эгелээр бис деп чүвеге кижилерниң идегели бөгүндө эглип келген дээрзи билдингир.

Чурттуң канчаар сайзыраарын күрүне планнап турар, ооң уламындан кижилер боттарының келир үезин планнаар аргалыг апарып турар. Турум чорукту болгаш чүү болуру билдингир апаар амыдыралды чедип алыр дээш элзэн узун орукту эрткен бис — ол ам көстүп турар чүүл-дүр.

Бюджетте чаа-чаа чүүлдерни көрүп каан. Ол дээрге, чижээлээрге, чуртталга шөлүн септээриниң болгаш чаартып кылырының программасы, агроулетпур комплекзин, Россиянык көдээзин деткириниң программасы-дыр, оларның каттышкан чарыгдалдары триллион рубль ажа бээр. Ужар чүүл транспортун, демир-орукту, тудугну сайзырадырының база автооруктарны чаартып кылырының программаларының ачызында амгы-амгы регионнарда чурттап турар кижилер бот-боттарына чоок апаар. Эртемниң, өөредилгениң, кадык камгалалының деткимчези улгаткан. Регионнарның шуптузунда ажылдаар олуттар саны көвүдөп турар.

Бир эвес чурт ажыл төлөвириниң өзүлдезиниң темпизин ол хевээр тудар болза, 2010 чылда ортумак ажыл төлөвири 25 муң рубль чедө бээр. Оон аңгыда ажылдап ту-

рарларның үштүн ийи хуузунуң шалыңын 20 муңдан эвээш эвес болдураарының аргалары бар. Өскээр чугаалаарга, бо дээрге «чамдык боттун кижилеринге өзүлдө» эвес, шупту кижилерге өзүлдө-дир. Пенсия өзүлдөзи бо чылын база болур, ол оон-даа уламчылаар, келир үеде пенсияге үнер кижилерге саңхөөнүн чаа-чаа аргалары база тургустунар.

1998 чылда даштыкы аналитиктерниң саңга безин албайн турганы ада-чурт экономиказы делегейниң эң улуг дээр он-он экономикаларының санында кирген. Россия сөс кырында эвес, а херек кырында улуг-улуг күрүнелерниң клувунче кирген, ол клуб элзэн каш вектерниң дургузунда туруп келген.

Бо бүгү дээрге, херек кырында чедип алдынган чүүлдер-дир. Ындыг турбуже, амгы Россиянык таваржып турары удурланыышкыны база эвээш эвес.

Россиянык бут кырынга туруп кээр турары ооң удурланыкчыларының болгаш «чаагай чүүлдер күзекчилериниң» сеткилин дүвүредип турар дээрзин көрүп турар бис. Россия кошкп турары оларга таарымчалыг турган, хензиг өртөк-биле казымал байлак чыдынарын, өске-даа чүүлдерни садып ап турары оларга чогумчалыг турган. Бедик технологтуг продукцияны дашкаар үндүр садып, бодунуң иштики рыногун камгалап турар Россияга олар таарзынмай турганнар. Улуг-улуг корпорацияларның Россияда филиалдары оларга чогумчалыг турган, а Россиянык корпорациялары ындыг улуг ста-тустуг апаар болза, оларга таарымча чок

зынче кириген. Ынчангаш кым-даа «Россия сагындырабаан» деп чугаалап шыдаас.

Биске «экини күзеп турарлар» чүү чүвеге идегеп турарыл? Хамыктың мурунда 2007—2008 чылдарның шилчилгелиг үезинге. Сонгулдалар-биле холбаштыр чуртка кризистиг байдал тургустунары чадап чок деп бодап турар.

Даштыкы политика — ол дээрге чүгле күрүне политиказы эвес-тир. Ол дээрге, ооң удуртукчуларының политиказы-дыр. Амгы үениң Россиязы — ол дээрге Путин-дир. «Путин чок Россия» — удуртулга чок Россия-дыр, күчү-күш чок Россия-дыр, тарадыр-быдарадыр үлежип ап, чүнү-даа канчап болур, тыпкан олча апаар Россия-дыр.

Президентиге улустун доктаамал салып турары «Ушкү хуусаага сонгуттурар силер бе?» деп айтырыынга харыыны чамдык кижилер ындыг чүүлду харал, манап турган чадавастар. Путин чоруптарга, Россия кош-кай бээр деп олар идегеп турарлар.

Манаванар. Путин Россиянык баштыңчызы бооп хевээр артар.

80—90 чылдарда боттарының партнерларына бодал чок бүзүрпкени дээш бистиң чуртувус аар өртөк төлээр ужурга таварышкан. Шаанда Варшава Керээзиниң организациязының кежигүнү турган НАТО чурттарының чепселенишкенин Россияга чыпшыр тудуп, ону оларның эвилелчилери ышкаш кылдыр көрүп турар. НАТО-ну калбартпас деп оларның бергени байырлыг даңгыраа шуут уттундурган. Ындыг азааш-

апарган. Россиянык «Газпром» дээр ышкаш чайгаар тургустунган монополияларын үзүп-чазып кааптар дугайында чүткүлдүг «саналдар» дыка хөй бооп турганын сактырга-ла четчир.

Амгы үеде Россиянык бодунга удур көстүп кээр турар демисел дүвүрелди болдур-бас арга чок. Ол чүгле бисти эвес, чүвени шын болгаш чөптүү-биле көрүп турар өске чурттарына база дүвүредип турар.

Чамдык күрүнелерниң хүлээп ап турар шийтпирлерин тайбынга ынакшылдыг азы улуг турум чорукче чүткүлдүг деп чугаалаар арга чок. Иракка дайын эгелээр дугайында шийтпирни чижек кылдыр үнелеп көрээли, ооң уржуу кайы хирел. Ындыг шийтпир хүлээп ап турары дээрге, айыыл-дыр.

Чугаа-сөс-даа бар, боттуп чүүлдер база бар. АКШ-тын төлээлери оларның ракетага удур камгалалының чамдык чүүлдерин Европага тургусканы Россияга удур эвес чүве-дир деп чеже катап чугаалап келдилер, а херек кырында оларның хөдөлүшкенин сыр дедир чүүлду херечилеп тур. Олар тайбынга ынакшылдыын чүгле география болгаш баллистика, эвес харын-даа төөгү билбес кижилерге безин бүзүредип болур ынаан. Ракетага удур камгалалды Европага тургузары дээрге, чаза тудуптарына кажан-даа белең боо ышкажыл деп чүвени бис кончуг эки билир бис.

Шак ындыг база ол ышкаш хевирлиг оралдажыышкыны боттандыраарына чедире бээр болза, Россия база шак ындыг хемчегени алыр апаар. Россия Федерациязына чепселенишкенин кызыгаарлаар дугайында керээзин күштүүн доктаадыр дугайында хоойлу төлөвилелин Күрүне Дума-

кынарны хөйну дыңнап келген бис, аңаа ам кайын бүзүрээр бис.

Даштыкыга организацияны «өңнүг революцияларны» хөйну-ле көрдүвүс, олар чаңгыс ол-ла сценарий-биле эртип, бир дөмей лозуннарлыг, оон туржук сүлдөзи безин чаңгыс бооп турган. Чүгле өннери өске.

Бис — Россия-дыр бис деп чүвени сагындыраар үе келген. Бистиң чуртувуска байдалды доюлдулар дээш даштыкыдан акша ап хөдөлип турган «хөй-ниити» организациялары» ам маңаа турбас. Бодунуң чуртунуң салым-хуузун боттары шийтпирлээр дээр россиякы хамаатыларның эргезин кым-даа садып ап шыдаас.

Чуртка байдалды чидиглендирер дээр кандыг-даа оралдажыышкын чедимче чок болур дээрзинге бүзүрээр мен. Оон туржук ооң организациялары боттарының чүдөк-бужарын көргүзөрлер. А ындыг оралдажыышкын болбас деп чугаалаан херээ база чок. Бо дээрге база бир озал-дүр.

Россияга хамаарыштыр дөгейленген бодалдар ам-даа хевээр артыпшаан дээрзи бөгүн-даа көстүп турар. «Чаагай сеткилдиглер» кошкп Россияны ам-даа утпаан болгаш ол түр када күш кирип турар боор деп бодап турарлар. Олигархтар баштап турган чуртту олар кайын уттур, тоянчы олигархтарның аргаларын боттарының хуу сорулгаларына ажыглаарындан олар чажам дивестер. Бир эвес Россия бодунуң күжүн ам көргүзүптөр болза, бистиң иштики херектеривисче киржилге кылыр дээр бодалдар эстип чидө бээр. Бир эвес кошкаш кынныр болза, олар улам көвүдээр.

(Уланчызы 3-кү арында).

(Төңүзү. Эгези 2-ги арында).

Чаңгыс аай демократчы орук дугайында изиг сөстөрүнүн артында материалдык эрге-ажык болгаш өскелерге оларнын национал эрге-ажыктарына чөрүшкөк политикакы сыгаар дээн күзөл илдене-биле көстүп турар. Ынчангаш ыйыдышкын кылыр дээн кандыг-даа оралдажышкынга төлөптүг харыыны бээр херек. Ракетага удур камгалал чепсээ шыгжаар дээн идея-даа дижик, бистиң кожоларыны харысалга чок хөделишкынче чыгаан-даа ийикпе, өске-даа чүүлдер туруп кээп болур. Террорисчи болгаш экстремисчи организацияларны деткирлерге чамдык чурттарның өршээлдиг бооп турарын утпас херек.

Адак соонда, бүгү чурттарда тургустунуп турар улуг хемчээлдиг кризистерге харыыны бээри принципалдыг ужур-дузалыг бооп турар. Өскелерге бодаарга, бо кризистен чиик үнер ужурлуг бис. Ынчангаш, Россияга баштыңчы херек.

Кыжанышкыннар болгаш ыйыдышкыннар чүгле даштыкыдан келбейн турар. Бодувустун аалывыска база корум-чурумну тудар апар бис. Ол дээрже коррупцияга удур демисел, ажыктыг рынок экономиказын тургузары, хамааты ниитилелди хөгжүдери-дир.

Көскү чижек. Аш-чем рыногунда амгы үеде байдалды көрээлинер. Өртектер өзүлдеси чүгле даштыкыдан эвес, иштинден база хамааржып турар. Чамдык коммерциялыг структуралар үе ажыглап олча-ажык чедип аарын бодап турарлар. Аш-чем өрттээ бүгү

делегейде өзүп турар болганда, а бис чүге немей өстүрүп болбас бис? Соңгулда кампаниязынын үезинде күрүнө структуралары кошкак ажылдар деп кым-бир кижиге бодап турар болза, ол кижиниң чазып турары ол.

Дыка хөй адырларга байдал мынчал баар дээрзин Президент баш удур эскерип каан, ынчангаш чазак составын чаартыр дугайында шийтпирчи хүлээп алган. Ол дээрже эрге-чагыргага-даа, бизнеске-даа сагын-

Россияга бүзүрел — ботка бүзүрел

дырыг-дыр: соңгулда кампаниязы хүн бүрү кылыр ажылдарны үзүктелдирериниң чылдагааны эвес-тир. Президент чуртту удуртпушаан, парламентиң хөй санныгылары—хоойлужудулга ажылын кылбышаан. Бо бүгү күрүнө албан-хаакчыды кижиге бүрүзүңгө хамааржыр (соңгулдалар үезинде шөлээже хоойлу эзугаар үнер ужурлуг каш кижиден аңгыда). А чурт соңгулда кампаниязынга ажылдар ужурлуг, а соңгулда кампаниязы—чуртту быжыгларынга.

Президентиниң салган сорулгаларын күүседир хүлээлгелиг бис, маңаа соңгулда кампаниязынын бергелери доткар болбас ужурлуг. Ындыг сорулгаларның бирээзи—хамааты албан черлериниң-даа, эрге-хоойлу камгалаар органнарның структураларында коррупция-биле демиселди уламчылаары.

Бо демиселди политикажыдар чорукту болдурбас херек. Бо талазы-биле буруулуг

кижилерни, оларнын эрге-дужаалы-даа, албан хаап турар чери-даа хамаанчокка, харысалгага оонар дээш «Чаңгыс демниг Россия» хөй ажылды кылган. Кеземчеге ооналда шупту кижиге хамааржыр апар. А бир эвес хоойлу хажыткан чорук эрге-хоойлу камгалаар черлерге көстүп кээр болза, оларга улам шыңгыы харысалганы оонар херек. Соңгулда кампаниязынын үезинде-даа,

өске бүгү үелерде ышкаш, ажылды бодунун дорт хүлээлгезин канчаар күүсеткенин барымдалап үнелээр апар.

Амгы соңгулда мурнунун үези—бөдүүн эвес үе-дир. Кижиге бүрүзү байдалдың канчаар-даа нарыыдай берип болурунга белен турар ужурлуг. Бо дээрже бистиң политикакы системавыска, политикакы бүгү күштерге шылгалда-дыр. Россиянын эрге-ажыктарына шынчы чоруктуң, шын шийтпирлер хүлээп ап шыдаарынын, Төрөөн чурттуң чаагай чоруу дээш бар күштерни каттыштырарынын шылгалдазы-дыр.

«Чаңгыс демниг Россия» партиязы дээрже, чарлып башкаланышкынның эвес, а каттыжышкынның үндезинге тургустунган туруштуг партия-дыр. Аңгы-аңгы үзел-бодалдыг кижилер Россиянын бут кырынга туруп кээрин чедип алыр дээн ниити сорулгага үндезилеп каттыжып болур дээрзин бис бадытка көргүстүвүс. Ол каттыжышкынның бадыткалы—национал удуртукчунун көстүп келгени.

Партияжи идеологиялар дугайында сөөлгү чылдарда чуртка хөй-ле чугаалар турган. А ам болур соңгулдалар идеология, оон туржук чепсек-херекселди болбас. Оон ужур-дузазы оон-даа улуг. Ол дээрже Россиянын кайы-даа политикакы угланышкынынга хамааржыр турар хамааты бүрүзүнүн келир үезин тодарадыр соңгулдалар-дыр.

Бистиң партиявыста аңгы-аңгы үзел-бодалдыг кижилер ажылдап турар дээрзин база катап чугаалаан. Ынчалза-даа шупту кады бис. Бис Владимир Путинни долгандыр, Путинниң Планын, чурттуң стратегиязын долгандыр каттышкан бис. Владимир Путинниң баштап турары, чуртка оон удуртулгазы Россиянын чедиишкынниң сайзыраарына, эң айыылдыг кыжаныгларны болгаш диргелишкыннерни чурттуң ажып эртер арга-хоргазына эң чугула быра бооп артар. Түннелинде күрүнө улам күчү-күштүг апарган, чурттакчыларнын хөй кезиниң амыдыралы экижээп политикакы уламчылаарына магадаылды бо соңгулдалар бээр. Россиянын дедир хөгжүүрүн болдурбас ужурлуг бис.

Декабрь 2-де бадылаашкыннар дээрже Путин дээш бадылаашкын-дыр. Ээлеп турар албан-дужаалы хамаанчокка, Владимир Путин национал удуртукчу болуп артып каар. «Российская газета» — федералдыг үндүрүлгө, № 4494, 2007 ч. Октябрь 17.

(Төлөврлиг парлаан).

Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазында

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының дөрткү хуралы болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 22 айтырыгы сайгарып чугаалашкан. Сессия хуралының сөөлгү айтырыгы кышка республиканың энергетика комплекзиниң белеткелиниң дугайында Чазак шагы болган. Депутаттарның хөй санныг айтырыгларына Чазак даргазының бирги оралакчызы Сергей Тен, үлетпүр болгаш энергетика сайыды Мерген Анай-оол олар харыылаан.

Энергетика адыры — кышка белеткел

Мерген Анай-оолдуң илеткээнин эзугаар алырга, республиканың одаар чүүл, энергетика комплекзиниң объектилери аргажок эргижирээр байдалда болгаш миллионнар-биле санаттынар удур-дедир өрелерге алыскан болуп турар.

Келир кышты ажып эртеринге республиканың тускай сорулгалыг программазынга 71069 муң рубль көрдүнгөн турган. Оон барык шуптузу белеткел ажылдары чорударына чарытына берген болгаш хөмүр-даш курлавырын тургузарына, септелге чорутканы дээш өрелерни дуглаарына ам-даа 30 миллион рубль негетинип турарын сайыт демдеглээ.

Амгы үениң бергедээшкыннеринге чылыг болгаш чырык энергиязынын чедишлези хамааржыр дээрзин Мерген Анай-оол айткан. Ынчалдыр Каа-Хем суурда тутунган школаны чылыг энергиязы чедишлес болганын аңгылап киирери саадап турар. Кызылда Арбитраж судунун бажынынын чылыдылганы хандылары-биле аңгы котельная тударын шийтпирлээ. Чаа музейни чылыдарына энергия четчир дээрзин специалистер санап, түннээ.

Сайыттын илеткелиниң соонда депутаттар хөй санныг айтырыгларны салган. Депутат Сергей Сафрин хөмүр-даш сөөртүлгезиниң, оон курлавырынын хемчээлин, Би-Хем кожуун-биле хөмүр-даш хандырылганы дугайында керээ чардынмайн турарынын чылдаганнарның дугайында айтырыгны салган.

Мерген Анай-оол хөмүр-даш сөөртүлгезиниң талазы-биле шийтпирлетинмээн айтырыглар бар дээрзин демдеглээ. Чүге дээрже, «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайынын чаа арбитражтыг удуртулгазы-биле дугуржулга чедип алыр нарын. Би-Хем кожуунун чурттакчы чонун хөмүр-даш-биле хандырынырга амгы үеде чүгле ийи хүнүнүң курлавыры бар. «Каа-Хем» уургайынын удуртукчу Олег Базеев-биле Шагаан-Арыгның, Чаа-Хөлдүн одалга төптери база дугуржулга чедип ап чадап турар. Депутат Виктор Молинниң Сук-

пак суурга хамаарыштыр айтырыгына сайыт ында байдал эки деп харыылаан. Сайыттын сөстөрүнө харыы кылдыр Сукпакта амдыгаа чедир бүдүн кудумчу чылыг чок артып турарын залдан тодаргайлаан.

Депутат Андриян Ооржактын Кызыл-Мажалыкта беш каът хөй аал чурттаар бажың одалга системазына коштунган бе дээн айтырыгына сайыт тургустунуп келген байдалдың чылдагаанын чугаалааш, тодаргай харыы бербейн барган.

Депутат Роза Деге Чадаана хоорайга хамаарышкан санал киирген. Чүл дээрже, ында төпчүткен одалга системазына чүгле кожуун, хоорай чагыргалары болгаш милиция коштунган. Рынок механизминерин четче ажыглаары-биле чылыдылга системазына чок-кавызынын организацияларын, чуртталга бажыңнарын кошкаш, төлевирин чыып турар болур.

Депутат Виталий Бартына-Сады мурнуку чылдарда хөй санныг бүдүрүлгө черлерин хандырынырга четчил турган электри энергиязы ам кээп, бүдүрүлгө адыры барык узуткаттынган үеде чедишпейн турарына элдесинишкынниң илереткен.

Ажылдап үндүрүп турар энергияның хемчээли, шынап-ла, совет үеде турганына дең болуп артып турарын Чазак Даргазынын бирги оралакчызы Сергей Тен демдеглээ:

— Амгы үеде энергияның хөй кезини социал объектилерге углан-

ган. Оон аңгыда коммерция чидириглери хөй болуп турар. Ынчалдыр чарыгдалдарның 70 хуудан ажык кезин төлөттинмээн өрелерге хамааржыр. Кышкы үеде электри энергиязынын хереглели чайгызындан 3 катап хөй болуп турарын кичээңгейге алыр херек. Ол дээрже электриден ажылдар чылыдылган.

Инновация

программазы херек бе?

Сессия хуралының база бир чидиг айтырыгына Чазактын кииргени инновация программазынын сайгарылганы хамаарышкан. Программа эзугаар инновация технологияларын ажыгдалга кииреринге 24,7 миллион рубль көрдүнгөн. Оон иштинден 12,9 миллион рубльди республика бюджетинден аңгылаары көрдүнгөн.

Хоойлужудулга палатазынын Экономика комитетиниң хуралына депутаттар ук программа, шынап-ла, херек дээрзинге чигзинишкынниң илереткен болгаш комитеттин шийтпирин сессия хуралынын үезинде база дыңнаткан. Депутат Орлан Сотпа инновация хемчеглерин аңгы, кандыг-даа тодаргай объектиге хамаарылга чок программа кылдыр хүлээвейн, тускай сорулгалыг программа бүрүзүнүн адырылбас кезин кылдыр киирген турар болза, бермичелиг болурун шыңзыдып, демдеглээ.

Саналга палатазынын чоруткан анализин эзугаар алырга, мурнунда хүлээп алдынган турган дөмейлешкөк программалар көскү түнел бербээ, чаңгыс-даа чаа инновация төлөвилелин ажыгдалга киирбээ. Сайгарылганы түннелинде Василий Оюнун киирген саналын эзугаар депутаттар программаны хүлээп алыр дугайында айтырыгны дараазында сессия хуралына сонгаарладырын шийтпирлээ.

Бюджеттин орулгалыгы херек бе азы

ажылчынарның амыдыралы херек бе?

2007 чылдың сөөлгү кварталында хуужудулга программазынче киирери-биле Тываның Чазаа үш каттышкан бүдүрүлгени саналдаан: «Кызылск» АТБ, «Тува-профстрой», ипотеканың чээли Агентилели. Ук бүдүрүлгелерни хуужуканынын түннелинде, бюджеттин орулгалыгы кезий 6,6 миллион рубль түңүңгө немежир ужурлуг.

Депутат Виктор Молин Кызылдың АТБ организациязын хуужудурунга удурланган: «Мен ол организациянын коллективи-биле ужураштым. Бүдүрүлгени ажылчынар хуужудуп алыр дээрже, чөпшээрээ болду. Ам кээп бүдүрүлгени хуужуткан соонда чок кылгаш, оон орнунга коттедж ба-

жыңнар тударын планнап турары билдинип келген. Бүдүрүлгө бо хүнде багай эвес, чүк сөөртүр ажылды орулгалыг чорудуп турар».

Чер болгаш өңчү-хөрөңги сайыды Вячеслав Ховалыг ажылчынар аукционга киржир эргелиг болгай деп харыылаан. Виктор Молин бөдүүн ажылчынар кажан-даа аукциондан өңчү-хөрөңги сандып ап шыдавас — деп удурланган. Вячеслав Ховалыг стратегтиг утка-шынары куду бүдүрүлгенин биске херээ чок, ында чүгле сес КамАЗ ажылдап турар деп дортуни чугаалаан. Ук бүдүрүлгени хуужуканындан республика бюджетинче 4 миллион рубльди киирерин яамы планнап алган.

Василий Оюн сайыттын көрүжү-биле чөпшээрешпээ. «Айтырыг бөдүүн ажылчынарның салым-чолу, амыдыралы-биле холбашкан болганда, бис ону ыңдыг амыр шийтпирлеп шыдавас бис. Бисти чон сонгаан болгай — деп, ол чугаалаан. — Ынчангаш программаны ук объектиден хамаарылга чокка хүлээп алырын саналдап тур мен. А Кызылдың АТБ-зинге хамаарыштыр тускай сайгарылганы чорудар, оон соонда бир эвес херек болза программаже өскерилгелерни киирип болур бис».

Василий Оюнун саналын эзугаар программаның чүгле кезин сессия хүлээп алган.

Көдээ башкыларга — халас бажын

Оренбург облазынын депутаттары көдээниң башкыларын халас бажың-биле хандыраын хоойлу эзугаар магадаыларынын дугайында саналды Күрүнө Думазынче киирген. Тываның Хоойлужудулга палатазынын депутаттары ук саналды эрткен сессия хуралына чүүлдүг деп көргөш, оренбургчуларнын саналын деткип турарынын дугайында докталады Күрүнө Думазынче чоруткан. Бажыңнарын чылыг, чырык хандырылганының төлөврин база күрүнө бодунга алыр ужурлуг деп депутаттар санап турар.

Мындыг шийтпирлиг хемчеглер көдээ школаларын байдалын экижидер, билиг бээриниң шынары экижиер ужурлуг. Башкыларга чийгелдени федералдыг бюджеттен субсидиялар таварыштыр акшаландыраын Оренбургтун депутаттары саналдап турар.

Хоойлужудулга палатазынын парлалга албаны.

ЧУРУКТА: бөлүк депутаттар.

Виталий ШАЙФУЛИНИН

ЧУРУУ

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2007 чылдың бирги чартында Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң көргүзүглериниң талазы-биле оларның рейтингизиниң дугайында

2007 чылдың сентябрь 12 №866 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралына Россия Федерациязының Президентизи В.В.Путинниң Айыткалың боттандырырының талазы-биле 2007 чылда хемчеглерни бадылаар дугайында» Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 17-де №614 доктаалы-биле бадылаан хемчеглерниң 5-ки пунктузуң база «Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджеттерин боттарының орулгалары-биле хандырырының көргүзүглериниң талазы-биле оларның рейтингизин тодардырының методиказын бадылаар дугайында» Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июль 13-те №875 доктаалын боттандыраар орулгалар-биле Тыва Республиканың Чазаның доктадыры болза:

1. 2007 чылдың бирги чартында Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш боттарының орулгаларының көргүзүглериниң талазы-биле оларның

2007 чылдың сентябрь 12-де Тыва Республиканың Чазаның №866 доктаалы-биле бадылаан

2007 чылдың бирги чартында социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш боттарының орулгаларының көргүзүглериниң талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының

ТҮҢНЭЛ РЕЙТИНГИЗИ

(2-ги майык, квартал санында)

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Түңнел рейтингизин	2007 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	2006 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	Өскерилгелер
1	2	3	4	5	6	7
Чөөн-Хемчик кожуун	Түлүш А.Н.	Ондар С.Ч.	3,29	1	2	+1
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.	7,29	2	8-9	+2
Кызыл	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	7,57	3	4	+5
Танды кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	8,07	4	19	+15
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	9,07	5	5	-
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	9,14	6	11	+5
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	9,29	7	18	-6
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	9,71	8	16	+8
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	10,00	9	12	+3
Тере-Хөл кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	10,14	10-11	8-9	-2
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	10,14	10-11	1	-10
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	10,36	12	15	+3
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	11,00	13-14	7	-6
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	11,00	13-14	3	-10
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	11,29	15	13-14	-2
Бай-Тайга кожуун	Монгуш М.С.	Кочаа С.Х.	11,50	16	6	-10
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	12,14	17	13-14	-3
Бии-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	12,57	18	17	-1
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	13,29	19	10	-9

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының рейтингизинге капсырылга №1

Улуг болгаш ортумак организацияларның үлетпүр продукциязын кылып бүдүрериниң (продукцияны казып тып болгаш болбаазырадыр бүдүрүлгелер, электри энергиязын, газты болгаш сугну берип база хуваап турар организацияларның саарылгазының) өзүлдезиниң (кудулаанының) темпелериниң талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының

РЕЙТИНГИЗИ хуулар-биле

(2-ги майык, квартал санында)

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Көргүзүгнүң укур-дузазы	2007 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	2006 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	Өскерилгелер
1	2	3	4	5	6	7
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	347,1	1	19	+18
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	154,2	2	6	+4
Чөөн-Хемчик кожуун	Түлүш А.Н.	Ондар С.Ч.	135,6	3	2	+1
Кызыл хоорай	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	133,0	4	8	+14
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	130,5	5	12	+7
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	122,2	6	18	+12
Бай-Тайга кожуун	Монгуш М.С.	Кочаа С.Х.	119,1	7	16	+9
Танды кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	118,8	8	17	+9
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	114,8	9	15	+6
Тере-Хөл кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	107,7	10	1	-9
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	104,6	11	4	-7
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	102,1	12	5	-7
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	102,0	13	7	-6
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	96,4	14	3	-11
Бии-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	94,3	15	11	-4
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	89,3	16	10	-6
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	61,8	17	9	-8
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	23,1	18	14	-4
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.		19	13	-6
Районда ортумак-биле			113,51			

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының рейтингизинге капсырылга №2

Көдээ ажил-агыйның нити продукциязының өзүлдезиниң (кудулаанының) темпелериниң талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының

РЕЙТИНГИЗИ хуулар-биле

(2-ги майык, квартал санында)

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Көргүзүгнүң укур-дузазы	2007 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	2006 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	Өскерилгелер
1	2	3	4	5	6	7
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.	175,3	1	10	+9
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	151,6	2	12	+10
Танды кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	146,2	3	16	+13
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	144,5	4	15	+11
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	142,4	5	7	+2
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	130,2	6	14	+8
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	129,4	7	3	-4
Чөөн-Хемчик кожуун	Түлүш А.Н.	Ондар С.Ч.	121,7	8	11	+3
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	120,7	9	17	+8
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	117,8	10	19	+9
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	116,0	11	8	-3
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	104,4	12	4	-8
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	99,1	13	1	-12
Бии-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	98,1	14	18	4
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	95,2	15	13	-2
Бай-Тайга кожуун	Монгуш М.С.	Кочаа С.Х.	91,3	16	2	-14
Кызыл хоорай	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	67,0	17	5	-12
Тере-Хөл кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	0,0	18	9	-9
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	0,0	18	6	-12
Районда ортумак-биле						

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының рейтингизинге капсырылга №3

Бүрүткээн ажил чок чоруктуң өскерилгезиниң (кудулаанының) талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының

РЕЙТИНГИЗИ хуулар-биле

(2-ги майык, квартал санында)

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Көргүзүгнүң укур-дузазы	2007 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	2006 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	Өскерилгелер
1	2	3	4	5	6	7
Чөөн-Хемчик кожуун	Түлүш А.Н.	Ондар С.Ч.	55,2	1	11	+10
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	57,9	2	12	+10
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.	65,3	3	4	+1
Бии-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	71,8	4	17	+13
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	72,2	5	16	+11
Танды кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	73,4	6	18	+12
Кызыл хоорай	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	73,6	7	13	+6
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	74,9	8	10	+2
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	75,9	9	8	-1
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	76,5	10	6	-4
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	79,6	11	14	+3
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	87,9	12	19	+7
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	95,6	13	2	-11
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	98,8	14	3	-11
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	100,0	15	1	-14
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	104,1	16	9	-7
Бай-Тайга кожуун	Монгуш М.С.	Кочаа С.Х.	105,2	17	7	-10
Тере-Хөл кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	107,8	18	5	-13
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	114,6	19	15	-4
Районда ортумак-биле			83,7			

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының рейтингизинге капсырылга №4

Үрүмектеп садар садыглаашкын саарылгазының өзүлдезиниң (кудулаанының) темпелериниң талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының

РЕЙТИНГИЗИ хуулар-биле

(2-ги майык, квартал санында)

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Көргүзүгнүң укур-дузазы	2007 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	2006 чылдың бирги чартык чылының түңнелдери-биле түңнел чери	Өскерилгелер
1	2	3	4	5	6	7
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.	154,5	1	1	-
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	150,0	2	4	+2
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	144,9	3	9	+6
Чөөн-Хемчик кожуун	Түлүш А.Н.	Ондар С.Ч.	144,4	4	2	-2
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	143,5	5	12	+7
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	135,2	6	8	+2
Танды кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	122,2	7	19	+12
Бай-Тайга кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	121,6	8	11	+3
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	117,9	10	5	-5
Кызыл хоорай	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	116,3	11	3	-8

1	2	3	4	5	5	7
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	111,7	12	7	-5
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	111,5	13	17	+4
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	110,2	14	16	+2
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	108,2	15	18	+3
Би-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	106,5	16	6	-10
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	103,4	17	15	-2
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	100,0	18	13	-5
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	87,6	19	14	-5
Районда ортумаа-биле			121,83			

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының рейтингизинге капсырылга №5

Чурттакчы чоннуң амыдырал ачы-дузаларының хемчээлиниң өзүлдезиниң (кудулаанының) темпелериниң талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының РЕЙТИНГИЗИ хуулар-биле

2-ги майык, квартал санында

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Көргүзүгүн ужур-дузазы	2007 чылдың бирги чартык чылының түннелдери-биле түннел чери		2006 чылдың бирги чартык чылының түннелдери-биле түннел чери		Өскерилгелер
				4	5	6	7	
Чөөн-Хемчик кожуун	Түлүш А.Н.	Ондар С.Ч.	190,5	1	1	-	-	-
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	139,2	2	8	+6		
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	118,2	3	3			
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	98,9	4	7	+3		
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	80,8	5	6	+1		
Кызыл хоорай	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	80,7	6	4	-2		
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.	79,9	7	11	+4		
Бай-Тайга кожуун	Монгуш М.С.	Кочаа С.Х.	78,0	8	10	+2		
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	76,5	9	13	+4		
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	63,4	10	2	-8		
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	32,6	11	5	-6		
Би-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	12,3	12	15	+3		
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	0,0	13	19	-		
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	0,0	13	14	-		
Тере-Хөл кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	0,0	13	12	-		
Танды кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	0,0	13	18	-		
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	0,0	13	17	-		
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	0,0	13	9	-		
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	0,0	13	16	-		
Районда ортумаа-биле			95,55					

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының рейтингизинге капсырылга №6

Бюджетте боттарының орулгаларының өзүлдезиниң (кудулаанының) темпелериниң талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының РЕЙТИНГИЗИ хуулар-биле

2-ги майык, квартал санында

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Көргүзүгүн ужур-дузазы	2007 чылдың бирги чартык чылының түннелдери-биле түннел чери		2006 чылдың бирги чартык чылының түннелдери-биле түннел чери		Өскерилгелер
				4	5	6	7	
Чөөн-Хемчик кожуун	Түлүш А.Н.	Ондар С.Ч.	146,0	1	4	+3		
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.	135,0	2	15	+13		
Тере-Хөл кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	132,0	3	14	+11		
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	131,0	4	3	-1		
Кызыл хоорай	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	130,0	5	19	+14		
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	129,0	6-7	13	+7		
Бай-Тайга кожуун	Монгуш М.С.	Кочаа С.Х.	129,0	6-7	7	-		
Би-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	127,0	8	16	+8		
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	124,0	9	1	-8		
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	123,0	10	6	-4		
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	122,0	11	11	-		
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	121,0	12-13	5	-8		
Танды кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	121,0	12-13	12	-		
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	119,0	14	2	-12		
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	117,0	15	18	-3		
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	116,0	16	8	-8		
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	110,0	17	9	-8		
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	106,0	18	17	-1		
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	97,0	19	10	-9		
Районда ортумаа-биле			122,89					

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының рейтингизинге капсырылга №7

Ажыл төлевириниң айда ортумаа-биле өзүлдезиниң (кудулаанының) темпелериниң талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының РЕЙТИНГИЗИ хуулар-биле

2-ги майык, квартал санында

Муниципалдыг тургузугнуң ады	Муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының Ф.А.А.А.	Муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының даргазының Ф.А.А.А.	Көргүзүгүн ужур-дузазы	2007 чылдың бирги чартык чылының түннелдери-биле түннел чери		2006 чылдың бирги чартык чылының түннелдери-биле түннел чери		Өскерилгелер
				4	5	6	7	
Мөңгүн-Тайга кожуун	Салчак С.О.	Намы Ш.И.	131,9	1	2	+1		
Тере-Хөл кожуун	Дондуп Г.В.	Шижээ Л.И.	128,3	2	10	+8		

1	2	3	4	5	6	7
Кызыл хоорай	Донгак Д.К.	Ананьин Ю.Ю.	126,7	3	1	-2
Кызыл кожуун	Ондар С.К.	Монгуш А.Х.	126,6	4	7	+3
Чөөн-Хемчик кожуун	Тулуш А.Н.	Ондар С.Ч.	126,0	5	18	+13
Танды кожуун	Ондар С.Ч.	Куулар Е.М.	125,5	6	12	+6
Улуг-Хем кожуун	Сендин И.О.	Дамдын В.М.	125,2	7	19	+12
Чеди-Хөл кожуун	Дартай-оол Н.И.	Сүктер-оол В.Д.	123,3	8	5	-3
Каа-Хем кожуун	Салчак А.А.	Анчи М.М.	122,9	9	4	-5
Барыын-Хемчик кожуун	Идам-Сюрюн И.С.	Домбаанай Н.К.	120,9	10	13	+3
Тожу кожуун	Маады Е.К.	Баран У.Ч.	120,9	10	14	+4
Эрзин кожуун	Дамдын Б.А.	Кур А.Д.	119,7	12	17	+5
Өвүр кожуун	Куулар А.С.	Саая Ш.Д.	119,5	13	3	-10
Чаа-Хөл кожуун	Балбан-оол Д.К.	Седен А.М.	118,2	14	9	-5
Тес-Хем кожуун	Орус-оол В.С.	Санчат С.А.	116,6	15	11	-4
Ак-Довурак хоорай	Кызыл-оол М.М.	Сат А.А.	116,5	16	15	-1
Бай-Тайга кожуун	Монгуш М.С.	Кочаа С.Х.	114,6	17	8	-9
Сүт-Хөл кожуун	Донгак М.Б.	Монгуш Э.Б.	114,3	18	16	-2
Би-Хем кожуун	Гончаров В.Н.	Артык-оол А.С.	111,1	19	6	-13
Районда ортумаа-биле			121,5			

Федералдыг бюджеттен субсидиялар күсели-биле хамаатыларны озал-ондактыг чуртталга бажыңнарындан көжүрер болгаш хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң талазы-биле хемчеглерин чорудар төлевилелди болгаш ону күүседир муниципалдыг албан черлерин шилир комиссияны тургузарының дугайында 2007 чылдың сентябрь 28 №902 Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Федералдыг бюджеттен субсидиялар күсели-биле хамаатыларны озал-ондактыг чуртталга бажыңнарындан көжүрер болгаш хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң талазы-биле хемчеглерин чорудар төлевилелди болгаш ону күүседир муниципалдыг албан черлерин шилир комиссияны дараазында составы-биле бадылаар:

Ш.С.Иргит – удуртукчузу, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы;

М.В.Шмаков – удуртукчусунун оралакчызы, ТР-ниң тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыдының оралакчызы;

С.Б.Надыл – харысалгалыг секретарь, ТР-ниң Саң-хөө яамызының департаментизиниң начальниги (эргелекчизи);

А.К.Артына – ТР-ниң экономика сайыдының бирги оралакчызы;

Ю.А.Килижеков – ТР-ниң саң-хөө сайыды;

Н.Х.Куулар – ТР-ниң Чазааның Аппаратының тус чер бот-башкарылга органнары-биле харылзаа болгаш девискээр хөгжүлдезиниң эргелелиниң начальниги;

Б.Ч.Ооржак – ТР-ниң тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыдының хүлээлгезин күүседир турар;

В.Н.Ремизов – ТР-ниң Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдин директорунун хүлээлгезин күүседир

«2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинге күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программаның дугайында» ТР-ниң Чазааның 2007 чылдың июль 14-те №739 доктаалыга эдилгелер кирир дугайында 2007 чылдың сентябрь 28 №910

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. ТР-ниң Чазааның 2007 чылдың июль 14-те 2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинге күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программаның дугайында» № 739 доктаалыга дараазында эдилгелерни кирир:

1) 3-кү эгенин 3,5 кеззэн дараазында эдилге эзугаар номчуур:

«3.5. Агроулетпүр комплекзинге техника болгаш дериг-херекселдерге лизинг системаны хөгжүдөр талазы-биле хемчеглер.

РФ-тин Бюджет хойлуужулгазынга дүүштүр агроулетпүр комплекзиниң организацияларыга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге база бүдүрүкчүлериңге эгидилгелиг болгаш төлевирлиг хевирге инвестиция чээлилерин бээр.

Республиканың агроулетпүр комплекзиниң бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларыга тус черниң барааннарын бүдүреринге күрүне деткимчезин республика бюджетиниң акшаландырышыныңдан аңгылаар

Хемчеглерниң аттары	2007 ч. (млн. рубль)
1. Арага аймаа бүдүрер күрүмениң унитарлыг бүдүрүлгезин тургузар хемчеглерниң акшаландырышыны	20,0
2. Техника болгаш дериг-херекселдерни лизинг-биле садып алыры Нийтизи-биле	15,0 35,0

2) «2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинге күрүне деткимчези» республиканың сорулгалыг программаның боттандыраар талазы-биле хемчеглерге:

а) «Көдээ ажыл-агыйның барааннарын болбаазырадыр» деп II эгедде:
— 1-ги одуругда 4-кү графада «4,994»

турар;
З.Э.Салчак – ТР-ниң Чазааның Капитал тудуг эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы;

Л.В.Трусова – ТР-ниң Экономика яамызының килдис эргелекчизи;

В.Т.Хунданов – ТР-ниң Чазааның Аппаратының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдэ эргелелиниң килдис эргелекчизи.

2. Федералдыг бюджеттен субсидиялар күсели-биле хамаатыларны озал-ондактыг чуртталга бажыңнарындан көжүрер болгаш хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң талазы-биле хемчеглерин чорудар төлевилелди болгаш ону күүседир муниципалдыг албан черлерин шилир комиссияны чыл санында муниципалдыг албан черлериниң капитал септелге чорудар чагыын эзугаар Федералдыг бюджеттен субсидиялар күсели-биле хамаатыларны озал-ондактыг чуртталга бажыңнарындан көжүрер болгаш хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарының калтал септелгезиниң талазы-биле хемчеглериниң акшаландырышыны үлээр.

3. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

4. Доктаалдың күүселдезин Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдэ эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

деп саны «1,994» деп сан-биле солуур;

— 3-кү одуругда 2-ги графада сөзүглелди дараазында эдилге эзугаар номчуур: «Енисейская» куш фабриказы КУБ-ту катап тургузар хемчеглерниң акшаландырышыны;

— 4-кү графада «10,0» деп санны «18,0» деп сан-биле солуур;

7-ги графада «Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы, муниципалдыг албан черлериниң удуртукчулары» деп сестер «ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы, ТР-ниң Экономика яамызы, ТР-ниң Саң-хөө яамызы» деп сестер-биле солуур

б) III эгенин «Сүт-бараан мал ажылының хөгжүлдези» деп 3-кү одуруун ап каалтар;

в) V эгенин 2-ги одуруунда «Агроулетпүр комплекзинге дериг-херекселдер болгаш техниканы лизинг-биле алырын сайзырадыр» деп 2-ги графада сөзүглелди дараазында эдилге-биле номчуур:

«Арага аймаа бүдүрер күрүмениң унитарлыг бүдүрүлгезин тургузар талазы-биле хемчеглерниң акшаландырышыны»;

— 6-гы графада «август» деп сестү «октябрь» деп сөс-биле солуур;

— 7-ги графаны дараазында эдилге-биле номчуур: «ТР-ниң Экономика яамызы, ТР-ниң Саң-хөө яамызы, ТР-ниң Чер болгаш өнчү яамызы».

2. ТР-ниң Саң-хөө яамызыга «2007 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузунга эдилгелер кирир дугайында саналды кирир.

3. ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парладыр.

4. Бо доктаалдың күүселдезин Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдэ эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийги чыыжының Кур-Черниң чаңгыс мандаттыг № 82 соңгулда округундан депутат А.К. Ойдупааның бүрүн эргелерин соксадырының дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/44-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутадыңа Кур-Черниң чаңгыс мандаттыг № 82 соңгулда округундан соңгуттурган А.К. Ойдупааның Ветеринария болгаш фитосанитарлыг хайгааралының талазы-биле федералдыг албан-дужаалга томуйлатканы-биле Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының болгаш Хоойлужудуга палатазының депутаттарының эрге-байдалдарының дугайында» хоойлунун 3 чүүлүнүн 2 кезээ, 1 кезээниң 1 пунктунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазыңа Кур-Черниң чаңгыс мандаттыг № 82 соңгулда округунун талазы-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийги чыыжының депутады Айдын Климович Ойдупааның депутат бүрүн эргелерин 2007 чылдың октябрь 15-тен эгелеп соксадыр.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың ноябрь 10-да «Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссияларының 2006-2010 чылдарының составын тургузуп эгелээринин дугайында» № 123/672-4 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында

15.10.2007ч. №8/46-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың ноябрь 10-да «Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссияларының 2006-2010 чылдарының

составын тургузуп эгелээринин дугайында» №123/672-4 доктаалының 1-ги пунктузунун 14 дугаар абзацта «9» деп санны «11» деп сан-биле солуур.

2. Бо доктаалды республиканың массалыг информация чепсектеринче чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың ноябрь 10-да «Тыва Республиканың 2006-2010 чылдарда» девискээр соңгулда комиссияларын тургузуп эгелээринин дугайында» № 123/672-4 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың апрель 11-де № 144/800-4 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/47-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың ноябрь 10-да «Тыва Республиканың 2006-2010 чылдарда девискээр соңгулда комиссияларын тургузуп эгелээринин дугайында» № 123/672-4 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың апрель 11-де № 144/800-4 доктаалының бирги пунктузунда «9» деп санны «14» деп сан-биле солуур.

2. Бо доктаалды республиканың массалыг информация чепсектеринге парладыры-биле чорудар.

Кызыл кожуунун Элегес-Аксы, Баян-Кол көдээ чурттакчылыг сумуларның муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының дагзырының дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/48-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 24 чүүлүнүн 4 пунктузунга дүүштүр база Кызыл кожуунун Элегес-Аксы көдээ чурттакчылыг сумунун Төлээлекчилер хуралының 2007 чылдың сентябрь 24-те № 12, Баян-Кол сумузуңуң—2007 чылдың октябрь 2-де № 16 делеглеринге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда

комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Кызыл кожуунун Элегес-Аксы, Баян-Кол көдээ чурттакчылыг сумуларының муниципалдыг соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдаларын белеткеп база эртрир турар үеде Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының медээ-тайылбыр ажил-чорудулгазының талазы-биле ап чорудар хемчеглер даңзызының дугайында

15.10.2007ч. №8/50-5 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының 2007 чылдың январь 17-ден №194/1230-4 доктаалын, ол болза 2007-2008 чылдарда федералдыг соңгулда кампанияларын белеткеп болгаш эртрир турар үеде база ол ышкаш Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдаларын белеткеп турар үеде Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының медээ-тайылбыр ажил-чорудулгазының программаның дугайында доктаалды боттандырар сорулга-биле, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдаларын белеткеп база эр-

тир турар үеде Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының медээ-тайылбыр ажил-чорудулгазының Программаның ап чорудар хемчеглеринин даңзызын бадылаар (мында капсырган).

2. Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдаларын белеткээринин болгаш эртриреринин медээ-тайылбыр ажил-чорудулгазының талазы-биле программаларын эдип чазарын болгаш доктаадыр бадылаарын Тыва Республикада девискээр соңгулда комиссияларынга дагзыр.

3. Бо доктаалды Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссияларының чорудар.

Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/51-5 Кызыл хоорай

Комиссияның составыңа «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан депшиткен Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы С.Н. Биче-оолдуң 2007 ч. 10. 11-де билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун

иштиги «а» пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Саяна Николаевна Биче-оолду Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/52-5 Кызыл хоорай

Комиссияның составыңа «Национал катап тургустунуушкунун «Народная воля» политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан депшиткен Чөөн-Хемчик

кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү А.Б. Монгуштуң 2007 ч. 10. 05-те билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының

хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун иштиги «а» пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/53-5 Кызыл хоорай

Комиссияның составыңа «Яблоко» политиктиг партияның регионалдыг салбырындан депшиткен, Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү А.С. Сааяның 2007 ч. 10. 02-де билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун иштиги

Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/54-5 Кызыл хоорай

Комиссияның составыңа «Чаңгыс демниг Россия» Бүгү-россия политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан депшиткен, Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү Т.А. Сааяның 2007 ч. 10. 04-те билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн

1. Азияна Бургутовна Монгушту Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

«а» пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Александр Сандакович Сааяны Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Барыын-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составын немээринин дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/55-5 Кызыл хоорай

Барыын-Хемчик кожуунун Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Барыын-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/695-4 доктаалы-биле тургустунган девискээр соңгулда комиссиязының составыңа кандидаттар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 11 пунктузун удуртулга болдуруп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының

6 пунктузунун иштиги «а» пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Татьяна Аракчаевна Сааяны Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

доктаадыры болза:

1. Барыын-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составыңа:

1966 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Барыын-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының система администратору болуп ажилдап турар, комиссияның составыңа чурттап турар черинден депшиттирген Ирина Бичи-Уруговна Ооржакты томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тожу кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составын немээринин дугайында

2007 ч. 10. 15 № 8/56-5 Кызыл хоорай

Тожу кожуунун Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Тожу кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/713-4 доктаалы-биле тургустунган девискээр соңгулда комиссиязының составыңа кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 11 пунктузун удуртулга болдуруп, Тыва Республиканың Соңгулда

комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тожу кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составыңа:

1968 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Тожу кожуунун культура килдизинин эргелекчинде ажилдап турар, комиссияның составыңа ажилдап турар черинден депшиткен Аяс Чаш-оолович Айыр-Санааны томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Бай-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2007 ч. 10. 16 № 9/61-5 Кызыл хоорай

Комиссияның составыңа ажилдап турар черинден депшиткен, Бай-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү К.Д. Булерештин 2007 ч. 10. 11-де билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун иштиги «а» пунктузунга

дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Кежик Дайынчиевич Булерешти Бай-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2007 ч. 10. 16 № 9/62-5 Кызыл хоорай

Комиссияның составыңа чурттап турар черинден депшиткен, Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү Е.К. Ооржактын 2007 ч. 10. 11-де билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун иштиги «а» пунктузунга дүүштүр Тыва

Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Елена Киим-ооловна Ооржакты Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш.САМБАЛА.

• Хоочуннар аравыста

АВЫРАЛДЫГ АВА ДИРТКЕН

1937 чылдың он айда Ховалыг оглу Домааның, Кыргыз уруу Күскениң өг-бүлезинге дун кыс төрүттүнген. Оларга дузазын көргүскен орус эмчиге тураскаадып, аныяктар уруун Маша деп адап алганнар. Чүвеге өөреничел, орланы кончуг уруг эге школаны доозуптарга, башкылары Шагаан-Арыгже улаштыр өөредирин сүмөлзэн. 1955 чылда школаны дооскаш, ынчангы изиг күзели-биле Кызылдың эмчи кадрлар белеткээр училищезинге келген. Улуг сонуургалдыг болгаш Маша ону кончуг эки шингээди ап турган. 1958 чылда акушер-фельдшерин дипломун холга туткан аныяк спелиалисти ыраккы Өвүрнүн Чаа-Суур салбырынга медпункт эргелекчиледи чоруткан. Мария Ховалыг-овна Домааның баштайгы күш-ажылычы базымнары ынчаар эгелзэн. 1 чыл бачымы-биле караңдадып эрткен. 1959 чылда ону Чаа-Суур салбырын төвү Торгалыгже участок эмнелгезин эргелекчиледи чоруткан. Маңаа кээп аныяк, чараш кыс азы чоннуу-биле Маша-эмчи салым-чолун өскөртүп, кончуг бүдүштүг, чараш башкы оол Дадар-оол Баазан-биле өг-бүлө тудуп, «кыс берген черинде» болуп, бүгү ажылчын намдарын чангыс ол эмнелгеге тураскааткан.

Мария Ховалыг-овна алыс боду шилгедек, узун дурт-сынның, төп черге өскөн болгаш ындыг бе, арын-шырайы кончуг көрүштүг, улуг кыдырык карактарлыг, дизип каан түн дег ак диштерлиг. Бажының дүктери сагланайнып турар дыдыраш, балдыр чедип турар узун, чугааланыры бир тускай, онзагай үнүг эмчи болгай деп, мээң авам сактып чугаалаар чүве. Байыр оглу Дадар-оол Чалааты чурттуг, Согарлар деп ук-төөгүлүг Туматтарның ховар оглу турган. Ол Хандагайты кожуун төвүнге 7 чыл өөрөнгөш, улаштыр Кызылга эртем-билини бедидип институт доос-

кан, дээди эртемниг тыва дыл, литература, төөгү башкызы. Ооң кырлаң (дорт) думчуун, хилин кара, дыдыраш бажының дүктерин сонуургаан үе-чергелери уруглар эмжежок деп дыңнаан мен. Ынчалза-даа Торгалыг-Шаалаштың каас-чараш бойдус-чурмалы ак, кара кештиг бо ийи чалыларны бот-боттарынга чоокшулаштырып, Туматтар келин кылып алганының түнчелинде Домаа деп ачазының ады солуттунуп, Мария Баазан болуп бо хүн-нерде мугур 70 харлап турар эне-реддиг эне-дир.

1960 чылдан 1989 чылга чедир үзүк чокка чаңгыс ол-ла эмнелгеге иелерниң караан чырыдып, божудуп, акушерка кылдыр ажылдаан. Суурларның участок эмнелгелеринге дээди эртемниг эмчилер колдуу чедишпес болур. Терапевт, педиатр бар болза эң экизи ол турган, ынчап кээрге Мария Ховалыг-овна чаксаан акушер-гинекологтуң болгаш акушерканың чымыжын катый-хаара чүктөп келген. 1975-1977 чылдарда эмчи сестразы болуп Мария Ховалыг-овна-биле кады эгин кожа ажылдаар аас-кежиктиг болган мен. Ооң профессионал ажылынга мергежээнин кайгап магадааным аргажок. Амгы сайзыраңгай үеде чамдык төрүттүнүп турар чаштарның кем-дээшкинин билбес, дыңнаваан ада-иелер чок-ла боор. Мария Ховалыг-овна та чеже аныяк иелерни чиигедип божуткан. Чамдык чаштар (ылангыя мөгө оолдар) дыка улуг килдиг төрүттүнгүлээр, багай божаан азы багай божуткан, (травмалыг) бажы, мойну кемдээшкиниг болган деп чугаа черле дыңналбааны шын ийин. Акушерка кижиниң онзагай талантызы ол деп санап чоруур мен. Мария Ховалыг-овна херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, көдээ суурнуң болгаш малчыннарның херээжен чонунуң аразынга улуг ажылды чорудуп келген. Өвүрнүн Дус-Даг сумузу-нун девискээринге 34 чыл дургу-

зунда иелерниң 2 болгаш 3 салгалдарының ажы-төлүнүн хин авазы болуп келген, бодунуң кызып санап түнээни-биле он ийи муң ажыг иелерни божуткан мындыг авыралдыг ава бистиң аравыста кады чоруур.

Мария Ховалыг-овнаны көргөн-билген кижилер ооң ажыл-ишчизин, кызымак-кежээнин кайын уттур. Ол «хүндүлүг дыштанылга» деп домакка шуут хөңнү чок. Адак-бышкаа чик-адак аныяк уругларны божудулга ажылынга ыяк өөредип, белеткеп-даа турган. Ие-чаштын кады, амы-тыны деп чүве белең эвес болгай. Кады ажылдап-чурттап чорааны коллегаларындан бүзүрелдиг эштеринге буянын ажылын хүлээткеш, 1989 чылдан 1992 чылга чедир участок эмнелгезиниң чанынга ажыптыган «бичи чаштарның сүт кухназынга» ажылдаан. Кефир, ааржы, янзы-бүрү холуксаалар кылыр тускай өөредилгени эрткен. Совхозтар дүжүп, көдээ ажыл-агый сандарай бербээн болза, ырак-узакта суурнуң чаштарыкка магалыг чем ам-даа турар ийик.

Кандыг-даа ажыл-иш эки кылырга, ачы-хавыялыг болгай. Кожуунуң, республиканың кадык камгалал шугумундан М.Х.Баазанның алган шаңнал-макталдарын маңаа чыскаары берге. «Коммунисттик күш-ажылдың тилекчизи», «Күш-ажылдың хоочуну», «Иениң алдары» медальдарны шагда-ла каданган. 1972 чылда ооң чургуун Республиканың хүндүлел самбы-разынык кириген. Баазаннарның чуртталгазынга ажы-төл айтырыы база кол черни ээлеп чораан. Кайызының-даа талазындан төрөлдери-ниң, өскүс-чавыс арткан ха-дун-маларының уруг-дарыын кара-тап-кижизидер, өөредип, өглөп-баштаар үлүг оларга таваржып турган. Хөй санныг чуржааттары, чзэннери оларны чылы-биле сактып чугаалажыр. Мария, Дадар-оол Баазаннар боттары 1 оолду, 2

кысты төлептиг кижилер кылдыр өстүргөш, эртем-билигге чедиргеннер. Славазы—тудугжу мергежилдиг, Айлаңмаазы — технолог база экономист. Арын-шырайы, аажы-чаңы ачазын кара олчаан дөззэн уруу Салбак ачазының изин истеп, дээди эртемниг башкы болган.

Кежээ, ажылгыр улус черле ындыг. Анаа хилис дыштанып олар болза, аарый бээр. 1992 чылда хүндүлүг дыштанылгаже үнгөш, Мария Ховалыг-овна, Дадар-оол Байырович кезек када чалгаарай бергеннер. Кижиниң хар-назыны улгадырга, чер-чуртун сактыр апаар. Ынчангаш олар Тумат чурту Чалаатының Сарыг-Хөлде «Ак-Чыраа» сумузуңче кече бергеш, чаа совхозка малчыннай бергеннер. Ажыл берге-даа болза, ундаравай, төрүүр 100 хойдан эгезинде 90 төлдү камгалап, доруктуруп ап тургаш, 2000 чылдан 2003 чылга чедир 120 хуу чедир көргүзүлгү ажылдап келгеннер. Төрөлдөргүл чоок улузу-биле демнежип тургаш, 2004 чылга чедир күрүнениң малын өстүргени анаа хилис барбаан «Тыва Республиканың алдарлыг малчыны» атка төлептиг болган. Дадар-оол Байырович моол эртемденер-биле демнежип тургаш, 1994 чылда «Тыва-моол» чугаалажылга словарын 13.000 сөстүг кылдыр үндүргөн. Ынчангаш хууда аал-кодан ажылынга Мария Ховалыг-овнаның үлүг-хуузу кончуг улуг дээрзин демдеглээр апаар.

Амгы үеде 70 харлаан хоочунуус ам-даа сагыш-сеткили чырык, күчү-шудалы четир уйнуктарын азыражып, уйнуунуң өпө-зын чаптаар аас-кежиктиг болганнар. Ооң шаандан бээр-ле чаңы ындыг үнген-кирген чону үзүлбес, амданныг аш-чеми кезээде белең турар.

Нина СЕРЕНОТ.

Кызыл хоорай.

БӨЛГҮМ АЖЫЛЫН ЭГЕЛЗЭЭН

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң «Улуг-Хем» сеткүүл тыва литератураның 65 чыл иштинде хөгжүлдезиниң, Тываның чогаалчыларының кайы-даа салгалының чогаадкычы өзүлдезиниң көскү херечизи. Ооң арыннарын ажып көрүп ора, ат-сывы эки билдингир апарган чогаалчылар хамаанчок, аңаа оода чаңгыс борбак шүлүүн парлаткан-даа чогаадкычы сеткил-хөөннүг кижиниң адын безин номчукчу билип ап болур.

Авторнуң кандыг-бир чогаалын «Улуг-Хем» сеткүүлге парлааны дээр-ле, ооң чогаадкычы чоруунуң бедээниң демдээ-дир. Чечен сөске салым-чаянның, чогаадкычы талантызын үргүлчү улам-на сайзырадыр чүткүлдүг тура-соруктуг кижилер Тываның чогаалчыларының сеткүүлүнге чогаалының парлатканын чогуу-на ынчаар үнелеп бодаар боор. Салим Сүрүң-оол, Александр Даржай, Сайлыкмаа Комбу, Эдуард Мижит дээш, өске-даа чогаалчылар чогаадкычы аныяктарның бөлгүмнерин тургузуп, удуртуп, оларның эң дээр дээн чогаалдарын «Улуг-Хем» сеткүүлге парлап, литератураның делгем копказынче эвээш эвес оолдар, уругларны чедип үндүрүп кааннар. Чогаалга хандыкшылдыгларның бөлгүм ажылы элзэн каш чыл иштинде үзүктелген турган. А бо чылын чаа бөлгүм «Улуг-Хем» сеткүүлдүн редакциясында ажылын эгелзэн. Бөлгүмнүң кежигүннериниң баштайгы чыбыжы сентябрьның сөөлгү хүннериниң бирээзинде эрткен. «Республиканың аңгы-аңгы кожууннарындан болгаш Кызыл хоорайдан аңаа он дөрт кижиге келген. Оларның хөй кезин боттарының демир-үжүүнүн бизин солун-сеткүүлдерге шенеп каапкан кижилер.

Чаа бөлгүмнүң кежигүннериниң эң аныяа Тываның күрүне университетиниң бирги курсузу Айнура Нара-Мандып. Улуг-Хем кожуунуң Ийи-Тал школазынга өөренип турда-ла, ооң чогаадкычы салым-чаяны илереп келген. Ол школаның чогаалга талантылыг өөреникчилериниң «Солаңгы» деп чечен чогаал бөлгүмүнүн

кежигүннериниң чогаалдар чыындызының авторларының бирээзи. База бир солун чүүл, бүгү Тываның чогаалчы өөреникчилериниң «Чуртталганың чараш чечээ» деп чогаалдарының чыындызынга Айнура «А» деп үжүк-биле эгелзэн аттыг бодунуң чогаалдарын кириген. «Улуг-Хем» сеткүүлдүн редакциясында тургустунган бөлгүмге Айнураның салым-чаянының чаа-чаа талалары илереп кээр боор деп идегел бар.

Тываның күрүне университетиниң дөрткү курузунуң студентизи Шончалай Ондарның чогаадкычы чедиишкиннери «Улуг-Хем» чечен чогаал сеткүүлү-биле дорт харылзаалыг деп чугаалап болур. Эрткен чылын «Улуг-Хемниң» алдан чыл оюн демдеглөп эрттирип турда, аныяк шүлүкчүлериниң аразынга конкурсту Тываның Чогаалчылар эвилели чарлаан. Шончалай ол конкурска киришкеш, шаңналдыг ийи дугаар черни элзэн. Бо конкурстуң киржикчилериниң эң дээр дээн шүлүктериниң чыындызын «Дамырак» деп ат-биле Тываның Юрий Кюнзегеш аттыг ном үндүрер чер чырыкче белеткеп турар. Ында Шончалай Ондарның шүлүктери база кирген.

Аныяктардан аңгыда чогаал бижиринге күжүн шенеп чораан, чогаалдарын солун-сеткүүлдерге парлаткылаан, харын-даа мырыңдай чогаалдарының номнарын чырыкче үндүргүлзэн авторлар база бөлгүмнүң баштайгы чыбыжыга келген. Амыдырал-чуртталгазынын, ажыл-ижиниң байлак дуржулгазы, көргөн-билген хөй чүүлдери кижилерни угаап бодан-

дырыптар ханы уткалыг чогаалдарны бижир арганы оларга берип турар. Өвүр кожуунуң чагырыкчызынга сонгуттуруп ажылдап чораан Маадыр-оол Монгушевич Данзын «Үе-биле дөңгө базын», «Чүс-чүс чылда чурттавас мен» деп шүлүктөр номнарының автору. Чаа-Хөл суурдан бөлгүмнүң чыбыжыга келген Дегут Демчик база ийи номнуң автору. Оларның бирээзи «Частың чылы» деп шүлүктөр ному. Сүт-Хөл кожуундан Кызыл-оол Конгарович Монгуштуң чогаадкычы ажылының алыс угши тыва кижиниң амыдырал-чуртталгазын, чаңчылдарын чырыдар публицистиг уткалыг. «Көдүрер-Даш», «Тос чүзүн малым» деп ам дээрзине адап алгаш, бижип турар чүүлдери номчукчуга солун, ажыктыг бооп болур.

Баштайгы организастыг чыышка бөлгүмнүң даргазынга хоочун башкы, чогаалчы Алдын-оол Содунамович Ондарны чыылганнар соңгуп алган. Дараазында чыышка сайгартыры-биле боттарының чогаалдарын чамдык авторлар дужааган. Эрткен чыышка тодаргай эвес артып каан чүүл— бөлгүмнүң ады. Бөлгүмнүң киржикчилериниң чогаадкычы арга-мергежилниң деңгел-даа, хар-назыны-даа аңгы-аңгы болганда, ады база бир онзагай болзун дээш, шыңгыы бодангаш, ол дугайында чугааны келир чыышка уламчылаар деп шийт-пилзэннер. Бөлгүмчүлериниң чыгыр хүнүн, үезин база доктааткан. Ол дээр-ле ай санының үшкү неделязының үшкү хүнүнүн дүштекинин үш шакта бөлгүмчүлөр кичээлдээр.

Бөлгүмнүң удуртукчузу чогаалчы Черлиг-оол Кууларның планнааны-биле алырга, ооң ажылынга Тываның шыырак дээн чогаалчыларын, литература критиктерин хаара тудар деп турар. Ат-сураа билдингир шүлүкчүлери, драматургтары, прозачылары, критиктери бөлгүмнүң кичээлдеринче чалаар, бөлгүмнүң кежигүннериниң чогаалдарынын сайгарылгаларына кириштирер. Бөлгүмнүң ажылының сорулгазынын бирээзи ооң кежигүннериниң эң дээр чогаалдарының чыындызын чырыкче үндүрери.

Шаңгыр-оол СУВАҢ,

«Улуг-Хем» сеткүүлдүн харысгалыг секретары.

Чагаалар аразындан

КАДРЛАР НЕМЕЖИП ТУРАР

Кандыг-ла-бир албан черинге, коллективке, организацияларга бодунуң мергежилниң талазы-биле тускай эртемниг кадрлар ажылдай бээрге, ажыл-агый айтырыгларынга улуг идиглиг болуру билдингир. Эрге-хоойлу камгалалының болгаш хоойлу-дүрүм органныга ажылдаар тускай дээди, ортумак өөредилге черлерин дооскулаан шыырак билиг-лиг аныяктар ховар дээрзи билдингир.

Чурттуң ол-бо хоорайларынга өөредилгезин чедишкенин дооскаштын, бистиң республиканың ында-мында кожууннарынга ажылдап кээп турарын демдеглөвейн барып болбас. Ооң тодаргай чижээ, Сүт-Хөл кожуунуң иштики херектер килдизиниң начальнигиниң кадрлар талазы-биле дузалакчызы, милицияның лейтенантызы Чодураа Виктор-овна Одушпаяктан сонуургаарымга:

— Бистиң иштики херектер килдизинде милицияның ортумак болгаш дээди школаларын дооскулаан хоойлу-дүрүм талазы-биле тускай эртемниг кадрлар чыл бүрдү демнежип турар. Чижек кылдыр алырга, Айдын Максимович Монгуш Барнаулдун милицияның ортумак школазын дооскаштын бисте 2 чыл ажыр ажылдап турар. Ол ам түр када аңгылап тудар черниң начальнигинде багай эвес ажылдап турар болгаш ол улаштыр милицияның дээди школазынче өөренип күзөлдиг. База ол ышкаш Чейнеш Чаңгааевна Ондар Москвага юрист эртемни бот-өөредилге-биле дооскаш, истекчилеп ажылдай берди.

Кожуунуң иштики херектер килдизинге үр үениң иштинде үр-түннелдиг ажылдааштың, ам хүндүлүг дыштанылгаже үнген, майор эрге-дужаалдыг Владимир Сатович Ондарның оглу Алик Владимирович Ондар Кызылдың эрге-хоойлу талазы-биле техникумун доозуп алгаштын, ам бо хүннерде Бора-Тайга суурнуң участок төлээзинде эрестиг ажылдап турар. Ачазының үлегерин эдерген, изин баскан ажылдакчызы-дыр. Арга-дуржулгазы ам-даа чедишпез аныяктарывыска милицияның хоочуннары подполковниктер Олег Геннадьевич Луду, Очур Дамдынович Ондар, майорлар Алексей Маржымалович Ондар, Андрей Шириндиевич Яндараа арга-сүмезин кадып, боттарының арга-мергежилдинге өөредип турарлар. Бистин килдискке хоойлу-дүрүм талазы-биле тускай школалар дооскан аныяктар ам-даа немезип келир дээрзинге идегеп турар бис. Аныяк кадрларны кажан-даа ажылга хүлээп алырындан чажам дивес бис деп, Чодураа Виктор-овна чугаалады.

Арат чоннуң амыр-дыжын камгалаар ажыл-херекке аныяк шагдаалар ажыл-херээнге улам мергежип, улус-чонга үлегерлиг болурун кым күзөвөс деп.

Бораш ОНДАР.

Сүт-Хөл кожуун.

Спорт • Спорт • Спорт

Эрге-байдалын өскерткеш, эрттирген

Октябрь 19-21 хүннеринде Кызылда «Херел» спортзалга ССРЭ-ниң спорт мастери Дидим-оол Донгактың чырык адынга турсааткан хостуг хүрешке ээлчеглиг маргылдаа болуп эрткен.

ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.Дамба-Хуурак херээжен тиелекчилерге шаңналдарны тыпсып тур.

Мурнунда чылдарда элээди оолдар аразында Сибирь федералдыг округтун бирги чери дээш эрттирип турган маргылдааның бо чылдан эгелээш, эрге-байдалы өскерлип, ону улуг улус аразында бүгү-россия чергелиг кылдыр эрттирип эгелээш. Бо чылгы маргылдаага Тываның эр болгаш херээжен мөгелеринден аңгыда, Красноярск хоорайның болгаш Хакас Республиканың спортчулары киришкен.

Маргылдаага ниитизи-биле 122 мөге аңгы-аңгы деңгизге хүрешкен. Мурнунда чылдарда маргылдаа Сибирь федералдыг округтун бирги чери дээш эртип турда, аңаа кирип турган субъектилерниң, мөгелерниң саны хөй турган. Ынчалза-даа бо чылгы маргылдааның тиелекчилери эки түңнелдери-биле

«Россияның спорт мастери» атты чаалап алыр эргелиг болган.

Үш хүн иштинде үргүлчүлээш маргылдааның хүндүлүг аалчылары: делегейниң 2 дакпыр чемпиону, ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери, РФ-тиң алдарлыг тренери болгаш хостуг хүрешке Россияның чыынды командазының улуг тренери Виктор Алексеев, олимпийжи хакас мөге Леонид Чугуновтун тренери Виталий Бураков олар болган. Бо хүндүлүг аалчылар маргылдаага сонургалды улам күштелдирген.

Ам бо маргылдааның тиелекчилерин болгаш шаңналдыг черлериниң эдилекчилерин адап бижийн.

Эр мөгелерден 55 кг-ге Санаа Мерген чемпионнаан, ийги черни Меңги Мортуй-оол элээн, а үшкү черлерни Ай-оол Ондар биле

Меңги Монгуш (шуптузу Тываның мөгелери) үлешкеннер.

60 кг.: бирги черден эгелээш, элээн черлериниң аайы-биле Саламбек Исламгирев (Красноярск), Эрес Оюн, Григорий Томяков, Евгений Бураков (Хакасия);

66 кг.: Субудай Монгуш, Аяс Делгер-оол, Херел Дондувай, Денис Пастаев (Хакасия);

74 кг.: Андрей Монгуш, Арсен Ховалыг, Азиат Арандол, Сай-хээ Кызыл-оол;

84 кг.: Буян Бүрбүчүк, Седип Ондар, Сергей Ананьин (Красноярск), Артем Тоданов (Хакасия);

96 кг.: бо килге Ай-Демир Монгуш түңнел хүрешке адазы Владимир Монгушту октааш, чемпионнаан.

120 кг.: Соян Сонам, Меңги Ооржак шылгарааннар.

Херээженнер аразында 48 кг-ге Чейнеш Бүрбү (Тыва) чемпионнаан, Евгения Тихонова (Хакасия) ийги черни алган, үшкү черлерни Ульяна Сукина (Хакасия) биле Чойгана Монгуш (Тыва) үлешкеннер.

55 кг.: Виктория Казагашева (Хакасия), Айлана Куулар, Билзек Донгак, Сайзана Ооржак;

63 кг.: Кристина Сат, Евгения Карамчакова (Хакасия), Буянмаа Куулар, Өлчей Бышак-оол;

72 кг.: Ренада Чусумаа, Сылдысмаа Ондар, Ольга Сандый, Карелина Мөңге шаңналдыг черлерни элээшкенер.

Маргылдааның тиелекчилеринге болгаш шаңналдыг черлериниң эдилекчилеринге медальдарны, акша шаңналдарын болгаш хүндүлүг бижиктерни, а эки киришкен чамдык мөгелерге тускай шаңналдарны тывыскан.

Юрий КӨК-ООЛ.

Хевис кырында чидиг демиселдер.

ШКОЛАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫН ЧӨПТҮГ ЧЫЛДАГААННАР-БИЛЕ СОҢГААРЛАТКАН

Бай-Тайга кожуунун Бай-Тал ортумак школазының октябрь 26-да болур деп чарлаан 70 чыл юбилейиниң байырлалын чөптүг чылдагааннар-биле соңгаарладып чылдырган. Ол байырлыг хемчеглерни 2008 чылдың март айда эрттирерин школаның администрациязы дыңнадып тур.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторун оралакчызы — 2-19-87, тел.факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредитге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, үлетпүр килдистер — 2-17-09, 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 8100. Чагыг 129.

Кем-херек үүлгедии, ооң ялазы

КОЖАЗЫНГА ХОРАДААШ...

Бажыңыга эзирик ада-иези кожолары-биле чугаалажып орда, оларны соксадырын шиитпирлээн эзирик назы четпээн Х.-ни Бай-Тайга кожуунун суду шенелдеге ийи чылда хосталгазын казып шииткен.

Бо эрткен чылдың декабрь 13-те болган. Онгуклассчы 23 шакта бажыңыга чедип келген. Бажыңың бир өрээлинден эзирик кижилер үнү дыңналып турган. Ооң ада-иези кожолары-биле пиво ижил органнар. Араганың салдары-биле аныяк организм кандыг-ла-бир чүвени кылыптарын дилеп орган. Улуг назылыг кижилер дүн ортузунда арагалап оларын аныяк эр таарзынмайн, кожоларын чанарын негээн. Эзенгизи дыңзый берген кожаны аныяк кижиниң чөптүг негелдезинге элээн таарымча чок харыны берген, ооң-биле звес, ачазы-биле чугаалажып олуларын тайылбырлаан. Кожаның харызы оолду хомудадыпкан. Оол кукнядан бижек алгаш, кожаның ооргазынче шанчыпкан...

Суд назы четпээн кижиниң кадыгына өжөгээр аар кемдээшкини чедиргени буруулуг деп санааш, РФ-тиң Кеземче кодекизиниң 111 чүүлүнүн 1 кезээ-биле шенелдеге ийи чылда хосталгазын казып шииткен. Бай-Тайга кожуунун шииткелдер күүседир инспекциязынга айда бир катап ол демдегледир хүлээлгелиг. Оон аңгыда ол хөй-ниитиниң черлеринге эзирик көстүп болбас ужурлуг.

БООЛАВААН, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Биче калибриг ТОЗ-11 винтовканы боолаваза-даа, ооң дааш-шимээни Кызыл-Даг суурга дырган болган. Суурда хүндүлүг кижиге суд сандайынга олулар ужурга таварышкан.

Эрткен чылдың декабрь 15-те Бай-Тайга кожуунун Чодураалыг деп черде чурттап турар Александр Салчактан милиция ажилдакчылары заводка бүдүрген бооларның янзы-бүрү кезектеринден чыып, эптөл кылган, адып-боолап болур араалыг ТОЗ-11 деп боону, ооң ийи огу хавырып алган. Кызыл-Дагның малчыны биче калибриг боону ону эдилээр эргениң документи база чөпшээрели чокка, үжөн чыл иштинде шыгжап келген.

Бай-Тайганың кожуун суду көдээ ишчини РФ-тиң Кеземче кодекизиниң 222 чүүлүнүн 1 кезээнде көрдүнгөй кем-херекти үлгеткени—хоойлу эзугаар звес боону, ооң кезектерин, октарын кадагалааны дээш, буруулуг деп санаан. Бо чүүл эзугаар «Кызыл-Даг» муниципалдыг бүдүрүлгезиниң хөй хураган өстүргени дээш хүндүлээр малчынын шенелдеге бир чыл хуусаалыг хосталгазын казып шииткен болгаш беш муң рубльге торгаан.

Николай ОНДАР.

ДЫҢНАДЫГ

Тере-Хөл кожуунун Төлээлекчилер хуралының депутаттарына, көдээ суурлар Шынаа, Каргы, Балыктыг, Эми сумуларның баштынарның, Шынаа болгаш Каргы сумуларның Төлээлекчилер хуралының депутаттарына кордакчыларны бүрүткээринге документиленни 2007 чылдың октябрь 27, 18.00 шакка чедир хүлээп алыр. Бүрүткедир адреси: Тере-Хөл кожуун, Кунгуртут суур, Кыргыс Чамзырын кудумчузу, 6/59.

Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязы.

Кызылдың педагогика институтунун филология факультетин 1980 чылда кады дооскан чагыскурсчувус, Россия Федерациязының ниити өөредилгезиниң тергенини, Барыын-Хемчик кожуунун өөредилге килдизиниң улуг инспектору

Валентина Сергеевна
ХОМУШКУНУҢ (ОЧУР)

үр аарааш мөчээни-биле холбаштыр ооң өөнүн иштинге, ажитөлүнгө, кады төрээнеринге, эш-өөрүнгө, чоок кижилеринге ханы кажыыдалывысты илергейледивис.

Кызылда чагыскурсчулары.

Эрзин кожуунун Төлээлекчилер хуралы болгаш Эрзин кожуун чагыргазы «Бай-Хөл» аттыг ажил-агыйның даргазы, Тыва Республиканың Ордениниң эдилекчизи, «Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйның алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг аттын эдилекчизи

Александр Кашкаевич
ДАМБАНЫҢ

үр звес аарааш, мөчээни-биле өг-бүлезинге, дөргүл-төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип тур.

Эрзин кожуунун Бай-Даг сумузуң Төлээлекчилер хуралы, Бай-Даг суму чагыргазы болгаш «Бай-Хөл» аттыг ажил-агыйның коллективи «Бай-Хөл» ажил-агыйның даргазы, Тыва Республиканың Ордениниң эдилекчизи, «Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйның алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг аттын эдилекчизи

Александр Кашкаевич
ДАМБАНЫҢ

үр звес аарааш, мөчээни-биле өг-бүлезинге, дөргүл-төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип тур.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Орталык Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечелелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» күүрүмениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шеткинжиң-Красченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Аялтыңган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыннадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.